

Чомокеева К. У.

**КӨНҮГҮҮЛӨР-ЧЕТ ТИЛДЕ СҮЙЛӨӨ ЖӨНДӨМДҮҮЛҮГҮН
ҮЙРӨНҮ КАРАЖАТЫ**

Чомокеева К. У.

УПРАЖНЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧИ

K. U. Chomokееva

EXERCISE AS A MEANS OF LEARNING FOREIGN SPEECH

Аннотация: Макала ЖОЖдордун студенттерин чет тилде сүйлөө жөндөмдүүлүгүн үйрөтүү боюнча актуалдуу көйгөйлөрүнө арналган. Коммуникативдик компетенциянын максаттары жана маселелери аныкталат. Студенттерге чет тилде сүйлөөнү окутуунун түпкү талаптары аныкталат. Студенттерди окутуу курсуна камтылган көнүгүүлөрдүн ар кандай түрлөрү каралмакчы.

Негизги сөздөр: тармактык окутуу; чет тил; коммуникативдик компетенция; грамматикалык түзүлүш; ордуна койуу көнүгүүлөрү; трансформациялоо көнүгүүлөрү; айкалыштыруу көнүгүүлөрү; туруктуу жамдаш сөздөр; лексикалык-грамматикалык каражаттар; синтаксиздик каражаттар.

Аннотация: Статья посвящена актуальной проблеме обучения студентов вузов иноязычной речи. Определяются цели и задачи формирования коммуникативной компетенции. Определяются конечные требования к обучению студентов иноязычной речи. Рассматриваются различные виды упражнений, которые входят в курс обучения студентов.

Ключевые слова: профильно-ориентированное обучение; иноязычная речь; коммуникативная компетенция; грамматическая оформленность; упражнения на подстановку; упражнения на трансформацию; упражнения на комбинирование; устойчивые словосочетания; лексико-грамматические средства; синтаксические средства.

Annotation: The article deals with the problem of developing skills within the process of foreign language teaching at higher school. The objectives and tasks of developing communicative competence are defined. The requirements for developing foreign language speaking skills in the process of studying at higher school are defined as well. The author gives a review of different types of written texts which are included into the curriculum.

Keywords: professional training; written speech; communicative competence; exercises on gap filling; exercises on transformation; exercises on combining; collocations; stylistic devices; grammar; vocabulary.

PR-технологиянын, экономиканын жана заманбап технологиянын өнүгүүсүнөн, ааламдашуу процессинен улам эл аралык байланыш каражаты катары англис тилдин позициясы оорчундашууда. Бул жагдай, шексиз, англис тилин өзүнүн келечек кесибинде колдонуш үчүн окуучулардын тилди үйрөнүү каалосуна түрткү берет.

Бүгүнкү күндө чет тилди үйрөнүү, биринчи кезекте англис тилин, коомдун ар кандай чөйрөсүндө реалдуу түрдө баарлашуу үчүн талап кылынууда. Бул себептерден улам азыркы убакытта чет тилди үйрөтүү методикасынын ыкмалары жана мазмуну кайрадан каралып, натыйжалуу заманбап методикалар иштелип чыгууда. Бул методикалар окуучулардын чет тилде эркин баарлашуусун камсыз кыла турган маселелерине шайкеш келиши абзел.

Көнүгүүлөр чет тилде сүйлөөнү үйрөтүүнүн негизги каражаттары болуп эсептелет. Көнүгүүдө ар дайым максат бар. Көнүгүү дайыма иш аракетти аткаруунун ыкмаларын өркүндөтүүгө багытталат. Ошол үчүн ал кайталоону камсыз кылышы абзел.

Заманбап методикада чет тилдерди үйрөтүү процесси ырааттуу түрдө аткарылган көнүгүүлөрдүн үзгүлтүксүз чынжырчасы катары каралат. Көнүгүүлөрдүн аткарылуу сапаты чет тилде сүйлөө жөндөмдүүлүгүн үйрөөнүү ийгилигине таасир этет.

Көнүгүүлөр ар түрдүү окутуу ыкмаларын иш жүзүнө ашырат, чет тилде сүйлөө ык жана эптердин өнүгүүсүнө ыңгайлуу шарттарды жаратат. Көнүгүүлөр ар кандай шарттарда аткарылышы мүмкүн. Эгерде окуучулардын көңүлү көнүгүүлөрдүн тилдик формасына эмес, мазмунуна багытталган учурда алар өздөрүнүн ой пикирин билдирүү же тексттин авторунун ой пикирин түшүнүүгө байланган ооз эки иш аракеттерин аткарышат.

«Көнүгүү» термини бүгүн ар кандай варианттарда чечмелешет, алардын бир канчасын карай кетели. Көнүгүү – бул оозеки баарлашуу жөндөмүн үйрөнүү максатында атайын уюштурулган операция же аракеттерди көп жолу кайталоо иш аракети. (П. К. Бабинская ж. б.)

Көнүгүү – бул маселеси жана аны аткаруу шарттары белгиленген окуу тапшырмасы. Алынган билимди практикада колдонууну, машыгууну, жөндөмдүн өнүгүүсүн камсыз кылат.

Демек, көнүгүү – окуучу менен мугалимдин, окуучулардын өз ара же өз алдынча иштөөдө, окуучу менен китеп куралынын түзмө түз негизги материалдык каражаты болуп саналат. Ошондуктан, көнүгүүнүн статусун, алардын түзүлүшүн жана милдеттерин, алардын түрүнаныктоо– методиканын негизги көйгөйлөрүнүн бири. Дидактикада бул термин «машыгуу» деген сөзгө окшош колдонулат. Мындан сырткары методикада машыгуу термини менен бирге «тапшырма», «маселе» аттуу терминдер ошол эле мааниде колдонулат.

Көнүгүүлөрдү классификациялоо көйгөйүндө көп ар кандай ой пикирлер айтылууда, себеби бул көп кырдуу маселе, аны ар кандай көз караш менен талкууласа болот.

Көнүгүү бул пикир алмашуудагы кичинекей көрсөтмөнүн иш тартиби сыяктуу. Башкача айтканда, сүйлөөчү, угуучу жана окуучунун ортосундагы берилген аракет программасы. Баардык көнүгүүлөрдү алгач эки топко бөлүп алуу керек:көндүмдөрдүн калыптанышы боюнча көнүгүүлөр жана сүйлөө жөндөмүн өнүктүрүү боюнча көнүгүүлөр. Демек көнүгүүлөр шарттуу-оозеки жана оозеки деп аталат. Алар баскычтардын түрү катары келип чыгышат. Ар бир түр өзүнүн максатына шайкеш келиши керек. Бул ар тепкичтеги көнүгүүнүн сапаты, коюлган максаттын мазмунуна жараша болуусу керек дегендик.

Шарттуу-оозеки көнүгүүлөрүндө сүйлөөчүнүн репликасы берилген, шартталган, колдоого ээ болгон. Ошондой эле алар кырдаалга жана кептик, сүйлөө маселесине ээ. Ошону менен шайкеш сүйлөөгө негизги шарттар түзүлөт. Ал жөндөмдүү өткөрүп берүү өнөрчүлүгүн калыптайт.

Так классификациялоо аракетин П. Б. Гуревич көргөн. Ал мазмундуу-формалдык жана мазмундуу көнүгүүлөрдү айырмалайт. Бул жерден ал шарттуу-коммуникативдик жана реалдуу-коммуникативдик көнүгүүлөрү деп айырмалоону сунуштайт. Эгерде көнүгүү мазмунсуз болсо, аны оозеки көнүгүү деп эсептегенге болбойт.

Өзгө тилди кенен билүү өзүндүн тилинди билүүгө караганда көп жактуу жана кыйын. Анын чечиминин өнүгүүсү окуу ыкмасы жана мазмунунда. «Сөзгө ээ болуу бул сырдуу белек эмес, же сырдуу ачылыш эмес. Бул көндүмдөрдү алуу менен, атайын машыгуучу көнүгүүлөрдүн жардамы менен иштөөгө тийиш болгон белгилердин белгилүү бир

жыйындысы»[1].

Биз Э. П. Шубиндин оозеки сүйлөөнү өздөштүрүүдө грамматикалык аныктамаларды, сөздөрдү жаттоо жолу менен үйрөнүүгө мүмкүн эмес деген пикирине кошулабыз. Тилди үйрөнүүдө жетишкендикке бир гана үйрөтүү ыкмасы менен гана эмес, балдардын практикалык жүздө пикир алышуу жөндөмүнө ээ болуусу үчүн китепте берилген көнүгүүлөр, тапшырмалар да эффективдүү болуусунан улам жетишсе болот. Экинчи тил катары тилди үйрөнүүдө жана өнүктүрүүдө, көнүгүү иштеп чыгууда кайчы пикирлер кездешет. Оозеки баарлашууга элик кылуу төмөнкү курамбөлүктөрдөн түзүлөт:

а) баарлашууга керектүү болгон кандайдыр бир чөйрөдөгү тилдин ар кандай үн белгилерин эсте тутуу (айрыкча синтагмалар, сүйлөмдөр жана билдирүүлөр, ошондой эле жеке сөздөр),

б) ыкчам түрдө белгижаратуу көнүмдөрүнө ээ болуу (жаңы синтагмаларды, сүйлөмдөрдү жана билдирүүлөрдү куруу),

в) дене жагынан туура жана так айтуу жөндөмүнө ээ болуу (үн чыгаруу),

г) эс тутумда топтолгон материалдардын жардамы менен белгилерди туура угуу (чечмелөө) жөндөмүнө ээ болуу.

Н. И. Гездин оюна таянсак, көнүгүү системасы дегендик- бул тизмектешкен кеп чеберчилик, тажрыйба, чыныгы кездешүүчү сүйлөө мүнөзү менен кездешүүчү бир катар тилдик кыйынчылыктарды эске алуу менен болгон иш аракетти уюштуруу[2].

Бул боюнча Е. И. Пассов сын айтууда жанабардык көнүгүүлөрдү эки топко бөлгөн:

- тажрыйбаны калыптандыруу үчүн (шарттуу кептик) берилген көнүгүүлөр;

- билгичтикти өнүктүрүү үчүн (кептик) берилген көнүгүүлөр [3].

И. С. Ильин чет тилдер боюнча лингвистикалык кептик тил көнүгүүнүн типологиялык сапатына бөлүштүрүлөт деп эсептейт. Ошол бөлүштүрүүгө ылайык бардык көнүгүүлөр дагы эки чонтопко бөлүнөт: тилдик көнүгүүлөр жана кептик көнүгүүлөр [4].

Бул эки топ боюнча ой-пикирлерди биз башка изилдөөчүлөрдөн да кездештиребиз. Алар бул көнүгүүлөрдү ар кандай аташат. Даярдык жана оозеки көнүгүүлөрү (А. А. Миролобов), аналитикалык жана синтетикалык көнүгүүлөр (Э. П. Щубин), баштапкы жана оозеки көнүгүүлөр (И. Д. Салистра), машыгуу жана коммуникативдик көнүгүүлөр (В. Л. Скалкин), даярдык жана оозеки көнүгүүлөр (А. Д. Климентенко) ж. б.

Терминологиялык ар түрдүүлүк маселесин Э. Ю. Сосенко тарыхый өнүгүшү менен жана өздүк эмес тилде сүйлөө жана үйрөнүү процессин ар түрдүү элестетүү менен байланыштырат. Ошондой эле классификация түзүлүп жатканда негиз катары колдонулган критерийге да көз карандуу: лингвистикалык, психологиялык же методикалык.

Өз алдынча көнүгүүлөрдүн түрүн анализдөө, алардын көбүнчөсү кеп иш аракетин ишке ашырууга, ыкчам даярдыкка иштеп чыгууга багытталгандыгын көрсөтөт.

«Чекиттердин ордуна койгула...», «Туура жөндөмөдө койгула...», «Белгиленген сөздөргө суроо койгула», ж. б. ушул сыяктуу чет тил материалдарды өздөштүрүүчү кадимки көнүгүүлөр.

Кептик ишмердүүлүктү ишке ашырууда, бир гана ыкчам даярдык жетишсиз. Баарлашууга ылайык келген көнүгүүлөрдү колдонуу максаттуу. Бул көнүгүүлөр «...окуучуларга мүмкүн болушунча эртерээк реалдуу сүйлөө аракетине, б. а. сүйлөөгө түрткү берүүчү системасына шарт түзүүчү психологиялык факторлордун системасын моделдөөсү абзел» [5]. Бул себептен методисттер сүйлөө аракетине мотивация иштеп чыгуучу, б. а. коммуникативдик көнүгүүлөргө көңүл буруушуда.

«Мотивация жана жагдайлуу шарттуулуктун талаптарына жооп берген, реалдуу

оозеки коммуникация шарттарын туураган, имитациялаган көнүгүүлөрдү коммуникативдик деп түшүнөбүз»[6]. Коммуникативдүүлүк окуу процессинин баарлашуу багыты оозеки практикалык максатты көздөбөстөн, ошол максатка жетүү жолу өзүнөн өзү тилди практикалык колдонуу экенин болжолдойт. Тил менен дайыма иш жүзүндө колдонуу окутуу процессин кызыктуу кылып, түпкү максатка шайкеш келип (тил менен эркин колдонуу), оозеки сүйлөөнү баарлашуу каражаты катары өздөштүрүүгө шарт түзөт.

Көпчүлүк методисттер грамматикалык жөндөмдү иштеп чыгуу процесси коммуникативдик же коммуникативдик багыттагы көнүгүүлөр менен камсыз болушу керек деген ой-пикирди жакташат. Оозеки баарлашуу жөндөмүн өнүктүрүш үчүн маек катышуучуларынын мамилелерин актуалдаштырган, сүйлөөчүнүн тактикасын жана стратегиясын камсыз кылган, баарлашуу активдүүлүгүн жана сүйлөөчүнүн өз алдынчалыгын өөрчүткөн көнүгүүлөр колдонулат.

Кептик көнүгүүлөрдүн түрү даяр эместе иштеп чыгууну, ойдун жөнүн билдирүүнү, баарлашуу кырдаалын жаңылоону жана ойду билдирүүдөгү маселелерин оорлонушуна багытталганын көрсөтөт.

Белгилүү болгондой, кептик көнүгүүлөр мазмуну боюнча жагдай-кырдаалдык болушат. Методикада жагдайлык көнүгүүлөр мотивациялык мүнөздө кептик кырдаалды көрсөтөт. Анткени, сөз болуп жаткандагы так берилген жагдай, максатка багытталган кепке багыт берет. Кептик тажрыйбаны калыптандыруучу көнүгүүлөрдө:

А) кеп ишмердүүлүгү менен камсыз кылууда, сүйлөөчүнүн кептик маселесин колдонуу;

Б) көнүгүүлөрдүн жагдайга ылайык келиши, башкача айтканда ар бир реплика катышуучулардын ортосундагы мамилелер бир система катары жагдай менен дал келиши керек;

В) ар бир айтылган түрмөк коммуникативдик баалуулукка ээ болуусу керек экендигин болжолдойт.

Окуу процессинде реалдуу жашоого өтүү жемиштүү болушу үчүн, класста болгон кептик иш аракет реалдуу шарттарды туурашы керек. Мындай иш аракетшарттуу-кептик көнүгүүлөрдө болот. Алар принциптик түрдө башка машыктыруучу көнүгүүлөрдөн айырмаланып турат. Анткени алар реалдуу кептик баарлашууну ишке ашырышат.

Чет тилди үйрөнүүдөгү негизги курал катары китепти туура колдонууда, анын маселесин, маанисин, мазмунунун өзгөчөлүгүн, көнүгүүлөрүнүн керектүүлүгүн терен түшүнүп, аларга багытталыш керек. Бир дагы китептин мазмуну өз алдынча методикалык мааниге ээ эмес, эгер ал анын негизинде түзүлгөн иш аракеттерге багытталбаса. Мисалы: окуу жана сүйлөөнү үйрөнүүдө пикир алмашуунун бардык негизги маселелери ишке ашабы (кабыл алуу, багытталуучу, кайталануучу жана конвенциялык) же мунусуз койгон максатка жетүү мүмкүн эмеспи.

Көнүгүүнүн системасы программага кирген бардык айтылган пикир алмашуунун маселеси, максатты эч чектебестен камтылып, алардын ар бир бөлүгүнүн өнүгүшүнө багытталышы керек.

Ар бир көнүгүү өзүнчө өзгөчөлүккө ээ. Аны психологиялык, педагогикалык жана башка жактардан мүнөздөсө болот. Бирок методикалык жактан ар бир көнүгүү өз ордунда колдонулушу керек. Башкача айтканда эмнеге жөндөмдүү болсо, шону аткаруусу керек: тийиштүү тажрыйбаны же анын бир сапатын орундатуусу, кандайдыр бир максатка жетип туруусу.

Көптөгөн методисттердин ою боюнча, бардык кептик окуу материалды кабыл

алуудагычыгармачылыкты активдүү өстүрүү максатында, материалдар жетиштүү жаңы кырдаалдан өтүүсү керек. Окуучулар оозеки баарлашуу жөндөмүн үйрөнүүдө негизги тоскоолдуктарды жеңгенде гана, алар коммуникативдик-жагдайлуу көнүгүүлөрдү ийгиликтүү аткара алышат. Башка сөз менен айтканда, качан алар өздөрүнүн оозеки баарлашуу мүмкүнчүлүктөрүн толугу менен баамдаганда, даярдыгы жок мурда окулган тил материалдарды комбинациялаганды үйрөнгөндө деп айтсак болот. Бул тоскоолдуктарды жеңүүдө аларга коммуникативдик жагдай моделин камтыган көнүгүүлөр чоң жардам берет.

Коммуникативдик жагдай модели көрүү-угуу каражаттары менен реалдуу жагдайды туураган баарлашууну үйрөтүүчү жагдай болуп эсептелет. Ошондой эле ал сүйлөөгө түрткү берип, ар кандай варианттарды ойлондуртуп, окуучуларды тил материалдарын комбинациялаганды үйрөтөт.

Чет тилди үйрөтүүдө китепти негизги окутуу куралы катары колдонууда, анын маселесин, мазмунун жана структурасын, көнүгүү түшүнүү маанисин, аларга багытталуу маанисин терең түшүнүү керек. Эч бир китептин мазмунундагы материал өз алдынча эч кандай методикалык мааниге ээ эмес, эгер ал анын негизинде уюшулган кыймыл аракеттер менен коштолбосо.

Көбүнчө практикада маалыматтык көнүгүүлөр үстөмдүк кылууда. Кептин өнүгүүсү таанып билүү гана багытта кетип бара жаткандыгы кездешет. Окутуудагы коммуникативдик багыттын күчтөлүшүнөн улам, көнүгүүлөрдө көрсөтүлгөн багыттардын объективдүү бир калыптуулугу көрүнүп турат.

Өкүнүчтүүсү, көнүгүү маселеси теорияда да, практикада да ойдогудай канааттандыраарлык иштелип чыкпагандыгын белгилөө керек. Бүгүнкү күндө кептик ишмердүүлүктүн түрүн, анын көп кырдуулугун, бардык спецификасын камтыган, кабыл алынып сиңириле турган теория иштелип чыга элек.

Адабияттар:

1. ШубинЭ. П. Основные принципы методики обучения языкам. –М.:1983, 127-б.
2. ГезН. И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков. –ИЯШ.: 1976, 63-б.
3. ПассовЕ. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. –М.: 1991, 65-б.
4. ИльинМ. С. Основы теории упражнений по иностранному языку. –М.:1975, 135-б.
5. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению – М.: 1991, 142-б.
6. СосенкоЭ. Ю. Особенности учебных речевых ситуаций. –М.:1971, 231-б.

Рецензент: к. пед. н., доцент Шамурзаева Т. Т.
